

**Nevroză
balcanică**
**Vasile Dem.
Zamfirescu**

Ediția a doua revizuită

TREI

Cuprins

Cuvânt-înainte la ediția a doua.....	9
Ce este nevroza balcanică?	11
1. <i>Conflicte legate de stima de sine</i>	
Ura de sine la români	23
Mândria și rușinea de a fi român	42
Psihologul echipei naționale	53
Românul la volan	56
Psihanaliza activiștilor mărunți	60
Leții de self-esteem	64
Inevitabilul resentiment	68
Un om neiubit	72
Mister și tăcere la Blaga	76
O carte rară	80
Un Julien Sorel român?	84
Complexele „tovarășelor de drum“	87
2. <i>Conflicte „clasice“</i>	
Creangă pe divan	93
Actele ratate ale politicienilor	101
Romanele psihanalitice	105

Șovăiala lui Ibrăileanu	109
Coca și Lolita	114
Visele personajelor literare	118
Feminista și orgasmul vaginal	122
Un pervers polimorf	126
Fiul lui Zeus	130
Un doliu patologic?	134
Gânduri despre criză	138
Sex sau Eros?	142
Rafail: suflet și spirit	146
„Misoginia“ domnului Cărtărescu	150
Liftingul și inconștientul	154
Identificarea cu agresorul	158
Cine nu l-a urât pe Ceaușescu?	161
O prejudecată	165
Cartea cu fantome	169

3. *Conflicte de identitate*

Noica, psiholog?	175
Obsesia Noica	178
Un vis al lui Andrei Pleșu	182
Fascinația nelimitatului	186

4. *Dincolo și dincoace de nevroză*

Maxima moralia	193
----------------------	-----

Inconștientul regelui	197
Inconștientul interzis	201
Noul feminism	205
Testarea realității	209
Resentimentul lui Pascal Bruckner	213
Eros și Thanatos la vârsta a patra	217
Psihoterapeutul scriitor	221
Povestea unei perversiuni rare	225

5. Psihanaliza în România — momente cairotice

Psihanaliza, o terapie scurtă?	233
Cum lucra Freud	238
Jung și Freud — un caz de contradicție unilaterală	243
Arhetipul Sinelui și simbolurile sale	253
Fundamentele teoriei arhetipurilor	258
Cărți și psihanaliză la Cotroceni	264
Un lacanian solitar	267
Psihanaliza la universitate	271
Un nou început	276
Societatea Română de Psihanaliză la 20 de ani	282
Criza psihanalizei și schimbarea instituțiilor psihanalitice	286
Regula abstenenței și contratransfer	306

Cuvânt-înainte la ediția a doua

Interesul cititorilor pentru prezentul volum, care a dus la epuizarea primei ediții cu tirajele sale, nu este singurul motiv care a condus la o a doua ediție. Nevoia de a clarifica mai mult conceptul de „nevroză balcanică”, nevoie stimulată și de o discuție avută cu ani în urmă cu regretatul coleg Alfred Dumitrescu, a alimentat la rândul său noua ediție.

Principala modificare vizează „Introducerea”, care a fost rescrisă pentru a preciza mai bine distincția și interacțiunea dintre deficit și conflict ca surse de psihopatologie, distincție uneori prea tranșantă, alteori prea fluidă în prima ediție. Noutatea constă în evidențierea clară a interacțiunii dintre linia narcisică și cea pulsională a dezvoltării psihice, interacțiune care în anumite situații socioculturale produce fenomene hibride, cum este „nevroza balcanică”, unde deficitul și conflictul se intercondiționează, devenind alternativ cauză și efect unul pentru celălalt.

25 iulie 2025

Ce este nevroza balcanică?

Am preluat sintagma diagnostică din titlul cărții, sintagmă neacreditată încă în vreun tratat de specialitate, de la un medic german care a consultat în perioada comunistă (anii '80) o româncă aparținând păturilor privilegiate, pentru că putea călători în Vest oricând dorea. Stările ei de rău psihic supărător — oboseală cronică fără motiv decelabil, tensiuni vagi, lipsa bucuriei de a trăi — nu-și găsiseră explicația la medicii din țară. Am considerat că „nevroza balcanică“ exprimă foarte bine problemele psihice cotidiene ale multor români.

Din punctul de vedere al psihanalizei, nevroza sau personalitatea nevrotică reprezintă rezultatul prelucrării defectuoase a unui conflict psihic.* Dincolo de acest adevăr acceptat de majoritatea orientărilor psihanalitice, există diferențe în funcție de școală. Psihanaliza de inspirație freudiană subliniază faptul că toate conflictele particulare au în spate conflictul dintre natură și cultură structurat

---

* S. Menzos, *Neurotische Konfliktverarbeitung*, Kindler, 2005

pentru om, singura ființă care trăiește simultan în două lumi — în lumea naturii, dar și în lumea culturii. Din aceeași perspectivă, conflictul principal pentru cristalizarea nevrozei sau a unei personalități nevrotice este conflictul oedipian, care se dezvoltă și declină între 3 și 6 ani, conflict care poate fi rezolvat defectuos, lăsând diferite reziduuri în inconștient (fixațiile patogene).

Cel de-al doilea element al diagnosticului de la care am pornit — „balcanică“ — ne situează pe terenul etnopsihanalizei. Antropologii-psihanaliști sau psihanaliștii-antropologi consideră că inconștientul cunoaște diferențieri în ce privește conținutul în funcție de cultură. Un Georges Devereux sau Geza Roheim susțin pe bază de cercetări de teren că conflictul universal dintre natură și cultură primește rezolvări specifice în funcție de necesitățile culturale.* Astfel, în culturile pacifice este reprimat un quantum mai mare de agresivitate decât în culturile războinice.

De asemenea, din punctul de vedere al pulsionii sexuale există diferențe substanțiale între culturi. După Roheim, la populația arhaică din Australia Centrală nu există frustrare orală la sugar și

---

* George Devereux, *Ethnopsychanalyse complementariste*, Flammarion, 1972, p. 71, G. Roheim, *Psychanalyse et anthropologie*, Gallimard, 1967, p. 189

înțârcare, nu sunt impuse restricții funcțiilor anale și uretrale, masturbarea infantilă este tolerată, nu există perioadă de latență și se practică nuditatea totală. Dimpotrivă, la populațiile din Normanby copiii sunt pedepsiți când nu respectă regulile legate de defecare și urinare, masturbarea infantilă este cenzurată, există perioadă de latență, iar nuditatea produce rușine.

De modul în care culturile se raportează la pulsioni depinde și predispoziția la nevroză. Este de presupus că, în insulele Normanby, intervențiile asupra pulsioniilor fiind extrem de timpurii, riscul de prelucrare deficitară a conflictelor psihice este crescut, creându-se premise favorabile pentru depresii și nevroză obsesională. În Australia Centrală, unde intervenția culturală asupra pulsioniilor se concentrează doar asupra etapei oedipiene, băștinașii vor fi predispuși la isterie și fobii.

Deoarece în cultura română nu există cercetări de *child rearing*, sunt disponibile doar ipoteze speculative, fără un fundament empiric asigurat despre nevroza etnică. Versiunea cea mai cunoscută constă în ideea că fondul latin al poporului român ar crea predispoziția pentru nevroza de tip isteric.*

---

* G. Brătescu, *Freud și psihanaliza în România*, Humanitas, 1994

Ipoteza pe care o avansez se bazează pe mai multe surse: jurnale, romane, nuvele, pe care le-am analizat cu mijloacele psihanalizei aplicate pentru rubrica „Scriitori pe divan“ a revistei *Dilemateca*^{*}, cărțile unui Dumitru Drăghicescu sau Emil Cioran, pe de o parte, și, pe de altă parte, experiența proprie de 35 de ani din cabinetul de psihanaliză, expusă fragmentar în cartea *Jurnal de psihanaliză* (Editura Trei, 2025). Din toate aceste surse a reieșit că una dintre trăsăturile psihice proeminente ale românilor este deficitul narcisic.

O lectură, fie ea și superficială, a istoriei românilor, indiferent de sursă, pune în evidență urmările la nivelul psihicului colectiv ale unui adevărat traumatism al nașterii, geneza echivalând cu înfrângerea dacilor și colonizarea regiunii de către romani. Acest traumatism narcisic s-a repetat mereu de-a lungul secolelor în relația cu vecinii mai puternici. Fiecare nouă generație a preluat, în virtutea transmisiei transgeneraționale, efectele traumei originare, pe care istoria s-a încăpățânat să o mențină vie.

Iată motivul pentru care nu pot împărtăși poziția lui Emil Cioran care, în *Schimbarea la față a României*, consideră că istoria nu a influențat destinul istoric

---

* Le mulțumesc responsabililor acestei publicații, în primul rând doamnei Simona Sora, pentru disponibilitatea de a găzdui tipul de abordare pe care-l practic.

al poporului român: „Deficiențele actuale ale poporului român nu sunt produsul «istoriei sale»; ci istoria aceasta este produsul unor deficiențe psihologice structurale“.* În mod evident, Cioran a avut în minte întrebarea inevitabilă referitoare la sursele psihologiei românilor, întrebarea la care nu pot exista decât două răspunsuri: unul nietzschean — psihologia provine din biologic, celălalt banal — mediul, adică istoria produce psihologia, ambele refuzate programatic. Astfel, întrebarea rămâne fără răspuns: „În potențialul psihic al poporului român trebuie să existe o inadecvare, care ia contur de deficiență substanțială“.

Cercetări recente de psihologie socială inițiate de Daniel David, care și-au propus definirea liniilor principale ale psihologiei poporului român, au constatat că: „În general, stima de sine la români este scăzută“ sau: „Așadar, probabil că în populația largă a românilor găsim în procente mari (1) o populație cu stimă de sine scăzută (complex de inferioritate) și (2) o populație cu stimă de sine compensată (complex de superioritate — populație cu sănătate mentală iluzorie) și în procente mai scăzute populație cu stimă de sine pozitivă“.** Aceste cercetări susțin

---

* E. Cioran, *Schimbarea la față a României*, Humanitas, 2010, p. 57

** Daniel David, *Psihologia poporului român*, Polirom, 2015, p. 223

prin date empirice ipoteza pe care am formulat-o mai sus. În același timp, Daniel David subliniază corelația dintre stima de sine scăzută și „suferința psihologică“.

Nevroza balcanică tocmai cu această dimensiune importantă, dacă nu esențială, a psihicului românesc are legătură. Numita legătură se realizează în două variante. Prima dintre ele se referă la conflictul oedipian. În ultima sa carte, intitulată *Cum vindecă psihanaliza*,^{*} psihanalistul american Heinz Kohut demonstrează importanța deficitului narcisic pentru modul concret în care este prelucrat conflictul oedipian. Ca etapă firească în dezvoltarea psihosexuală a oricărui copil, oedipul este asociat cu sentimente pozitive, cum ar fi tonus vital crescut, bucurie și mândrie existențială. În această formulă, oedipul este discret și nu lasă sechele psihice în inconștient. Formele turbulente, patogene, cunoscute și studiate de psihanaliza clasică, sunt cauzate de părinți cu deficit narcisic care reacționează la oedipul copilului fie seductiv, fie agresiv, malformându-i desfășurarea.

Un tată cu deficit narcisic va reacționa cu agresivitate la exhibiționismul falic al fiului, după cum o mamă cu deficit narcisic va răspunde seductiv la

---

* Heinz Kohut, *Cum vindecă psihanaliza*, Editura Trei, 2022

aceleași manifestări ale fiului. Efectul psihic poate fi, în primul caz, adoptarea unei poziții feminine ca mijloc de apărare, ceea ce înseamnă dezvoltarea unor tendințe homosexuale pasive inconștiente, sursă permanentă de conflict inconștient și nevrotism în viața adultă. În al doilea caz se poate ajunge la o fixare la mamă, tot inconștientă, la rândul său sursă permanentă de conflicte nevrotice.

Închizând silogismul dechis mai sus, pot afirma concludiv că, în măsura în care deficitul narcisic reprezintă o trăsătură definitorie pentru psihicul românilor, oedipul copiilor acestora va fi influențat de deficitul părinților, în sensul creării în proporții de masă de conflicte inconștiente, pe care le putem subsuma nevrozei balcanice. Capitolul al doilea, intitulat „Conflicte clasice”, conține eseuri dedicate temei oedipiene, mai mult sau mai puțin apropiate de registrul nevrozei balcanice.

O a doua fațetă a nevrozei balcanice rezidă în conflictele inconștiente din chiar cuprinsul narcisismului, studiate de psihanalistul Alfred Adler, discipolul și disidentul lui Freud, care le subsumează termenului generic de autoestimație. Principalul conflict are loc între nevoia de autoafirmare, constitutivă omului ca ființă socială, și simțul social, respectiv suma normelor culturale

reglatoare. Sentimentul de inferioritate reprezintă barometrul reușitei sau nereușitei găsirii de soluții acceptabile cultural pentru satisfacerea nevoii de autoafirmare. Nevroza rezultă din incapacitatea de a găsi soluții acceptabile social pentru dorința de autoafirmare. În cazul nevrozei, sentimentul de inferioritate se fixează, devine complexual. Nevroza balcanică, în calitate de fenomen al psihologiei sociale, este dată de prezența colectivă a complexului de inferioritate.

Apariția nevrozei ca fenomen de psihologie socială indică existența unor condiții obiective care împiedică o compensare reală a sentimentului de inferioritate. Compensarea acționează atât la nivel individual, cât și la nivel colectiv. În plan individual ea poate produce, prin mobilizarea forțelor psihice, performanțe înalte, cum este cea a lui Demostene, marele orator antic, care a transformat bâlbâiala sa inițială în cea mai bună dicție. La nivel colectiv, schimbările sociale radicale pot ameliora stima de sine a unei populații, așa cum s-a întâmplat, de exemplu, în România în 1989, după cum, în absența acestora, sentimentul de inferioritate comun este împins în inconștient prin apelul la pseudocompensări, dintre care resentimentul este cea mai importantă. Efectul său în ce privește schimbarea sistemelor de

valori a fost studiat de Friedrich Nietzsche și Max Scheler pentru morala creștină și morala burgheză.* Resentimentul este un fenomen nevrotic prin excelență în care conflictul inconștient are loc între sentimentul de inferioritate devenit complexual și nevoia de autoafirmare frustrată constant.

În ce-i privește pe români, mărturisiri ale unor personalități culturale majore ca Eminescu sau Cioran, despre rușinea pe care le-o provoacă apartenența lor etnică, precum și, după cum am văzut, cercetări recente cum sunt cele inițiate de Daniel David atestă existența stimei de sine scăzute la nivelul populației din trecut și prezent, ceea ce mă autorizează să presupun prezența constantă a atitudinii resentimentare. În eseu „Ura de sine la români” am descris variantele concrete ale fenomenului. Secțiunea intitulată „Conflicte legate de stima de sine”, care include eseu menționat, descrie și alte conflicte din perimetrul stimei de sine.

Înainte de a trece în revistă cuprinsul celorlalte secțiuni sunt necesare câteva idei concludive: nevroza are două dimensiuni principale — pe de o parte conflictele psihice inconștiente legate direct de stima de sine, iar pe de altă parte conflictele

---

* Pentru detalii despre resentiment vezi Vasile Dem. Zamfirescu, *Introducere în psihanaliza freudiană și postfreudiană*, Editura Trei 2015, pp. 350-367

oedipiene generate de deficitul narcisic al părinților. Pentru ambele există condiții istorice și contemporane la populația din România.

Secțiunea „Dincolo și dincoace de nevroză“ prezintă încercări și încercări reușite de depășire a tensiunii nevrotice, cu ajutorul terapiei sau autoterapiei, dar și, pentru comparație, un caz de perversiune. Ultima secțiune — „Psihanaliza în România — momente cairotice“ — reunește texte pe care le-am scris cu diverse prilejuri exterioare pentru a sublinia diferite aspecte ale dezvoltării psihanalizei în România de după 1990, cu rezistențele și disponibilitățile sale, ambele indicând lupta dintre blocaj nevrotic și tendință de dezvoltare.

Chiar dacă, pe parcurs, în unele eseuri sau pasaje, am depășit, prin ton sau abordare, intenția inițială de încercare fără pretenții de rigoare științifică, îl rog pe cititor să nu se lase indus în eroare și să mențină în atenție faptul că are spre lectură doar un volum de eseuri.

Iulie 2025